

ГЛОВО

“Гетьманської столиці”

№ 2(41), березень - квітень 2014 р.

Газета Національного історико - культурного заповідника “Гетьманська столиця”

Калейдоскоп подій

09 березня у палаці К.Розумовського відбувся науково-просвітницький захід, присвячений великому співцю, борцю за свободу українського народу - Тарасові Шевченку з нагоди 200-річчя з дня його народження.

До цієї визначної дати заповідник підготував виставку “Вічне і живе Шевченкове слово”, презентувала її науковий співробітник Ірина Шепель. Представлені на виставці експонати - оригінальні роботи видат-

Після презентації виставки слово було надано директору Чернігівської дирекції УДПЗ “Укрпошта” Олегу Обушному. Він презентував громаді ювілейний маркований конверт, випущений до цієї визначної дати. Далі його погасили спеціальним штемпелем погашення - Олег Обушний, начальник Ніжинського відділення №6 “Укрпошти” Борис Русін та голова Бахмацької районної ради Іван Желіхівський.

Захід продовжили виступи науко-

на бандурах та заспівали твори сучасних композиторів О.Вільгуцької та А.Філіпенка “Розрита могила”, “Тече вода із-за гаю” та “Тарасова весна”. У виконанні народного фольклорно-обрядового ансамблю “Козацька душа” прозвучали пісні на слова Т.Шевченка “На вгороді біля броду” та “Думи мої”.

Закінчився захід літєєю за Великим Кобзарем, яку відслужив у каплиці палацу К.Розумовського митрофорний протоієрей, настоятель Батуринської Свято-Покровської церкви о.Роман (Кривко).

18 березня виповнилося 286 років від дня народження видатного державного діяча, гетьмана України К.Г. Розумовського. Стало гарною традицією щороку вшанувати пам'ять Гетьмана колективом НІКЗ «Гетьманська столиця». Напередодні, 15 березня, у Воскресенській церкві-усипальниці відбулася панahiда по К. Г. Розумовському та його родині, яку провів настоятель храму (Продовження на ст. 2)

Презентація виставки «Вічне і живе Шевченкове слово», фото 09 березня 2014 р.

них українських художників і графіків, які присвячені непересічній особистості Великого Кобзаря, його багатогранній творчій спадщині або створені за мотивами його творів. Це портрет Т.Шевченка авторства Сергія Панича, скульптура Т.Г.Шевченка (автор Володимир Луцак), кілька офортів: “Катерина”, “На панщині”, “Повернення Степана” (“Невольник”) та гравюра “Після бою” відомого українського графіка Олександра Данченка. Триптих-панно “Ох, не однаково мені” народного художника України С. Нечипоренка став лейтмотивом цієї виставки. На ній також представлені ювілейні монети, банкноти на шевченківську тематику, випущені Національним банком України - “Не вмирає душа наша, не вмирає воля” (2004 р.) номіналом 20 грн та “Останній шлях Кобзаря” номіналом 5 грн (2011 р.) та ін.

вих співробітників заповідника Катерини Дзекун та Юлії Блажко, які розповіли про перебування Т.Шевченка на Чернігівщині та, зокрема, в Батурині. Особливо проникливо звучали шевченкові слова з поеми “Великий льох” у виконанні наукового співробітника відділу “Цитадель” Марини Хармак. Учні Батуринської ЗОШ І-ІІІ ступенів продекламували знайомі до болю поезії з поетичної спадщини митця “Мені однаково...”, “Село”, “Садок вишневий коло хати”, “Понад сонцем хмаронька пливе”, “І мертвим, і живим...”, “Гомоніла Україна”, “Іван Підкова”(уринок), “Світає, край неба палає”. Далі всім відомий “Заповіт” англійською та французькою мовами виконали науковці заповідника Ірина Шепель та Катерина Дзекун. Учні-вихованці Батуринської філії Бахмацької районної школи мистецтв ім.А.К.Розумовського виконали

Календар визначних дат

3 березня 1669 р.

- укладено договір між козацькою старшиною і гетьманом Д. Многогрішним та московськими послами - Глухівські статті

9 березня 1814 р.

- народився видатний поет і художник Т.Г. Шевченко

18 березня 1728 р.

- народився гетьман К. Розумовський

20 березня 1639 р.

- народився гетьман І. Мазепа

2 квітня 1722 р.

- царський указ про ліквідацію гетьманства і утворення Малоросійської колегії на чолі з С. Вельяміновим

18 квітня

- День пам'яток історії та культури

18-22 квітня

- Дні заповідників і національних парків

(Закінчення, початок на ст. 1)

о. Георгій (Шутко).

18 березня в рамках відзначення річниці дня народження гетьмана в палаці К. Г. Розумовського відбулась презентація виставки «К. Розумовський - гетьман України». Відомо, що Кирило Григорович увійшов в історію України, як один із славних її синів і патріотів, як громадський і політичний діяч XVIII ст. Куратор виставки Юлія Фурсова ознайомила гостей з державотворчою та реформаторсь-

виконанні наукового співробітника відділу "Цитадель" Марини Хармак.

Теплі слова та привітання до річниці з дня народження гетьмана І.Мазепи висловив член Чернігівського земляцтва у м. Києві, генерал козацьких військ України Олександр Костюк.

Подією заходу стала презентація книги «Іконографія Івана Мазепи в образотворчому мистецтві ХХ-ХХІ ст.», яка побачила світ у видавництві «Темпора» наприкінці 2013 року. Автор книги, кандидат історичних наук,

історичної постаті як державного діяча, дипломата, мецената. Праця побудована на матеріалах укладеного авторкою докладного ілюстрованого каталогу мистецьких творів ХХ – початку ХХІ ст.

День народження великого гетьмана не обійшовся і без подарунків. Краєзнавець із м. Бахмач Денис Сергієнко передав заповіднику рукопис В. Бондаренка про пам'ятні міста Батурина та його околиць, що були надруковані у газеті "Радянське село" у 1970-1971 рр.

Завершився захід проникливим виконанням кантів «На річках Вавилонських», «Ти еси, Ісусе» Дмитра Туптала, «Радуйся, радість твою» Єпіфанія Славинецького, «Думи мої» Тараса Шевченка учасниками камерного ансамблю «Преображення» (м.Київ) під керівництвом Максима Юхтовського-Шапа.

21 березня у Батуринській міській бібліотеці була проведена скайп - конференція «...же през шаблю маєм право!», присвячена 375-й річниці з дня народження Івана Степановича Мазепи.

Одночасно о 14 годині в приміщеннях Батуринської міської бібліотеки та Бахмацької РБС зібралися учасники скайп - конференції. Учні Бахмацької школи №4 та Батуринської ЗОШ І-ІІІ ступенів заслухали виступи учасників скайп - конференції в режимі онлайн. Захід відкрився зі вступного слова завідувачою Батуринської міської бібліотеки

Презентація виставки «К.Розумовський - гетьман України», фото 18 березня 2014 р.

кою діяльністю К. Розумовського в галузі судочинства, військової справи та освіти. Окремим аспектом виставки є висвітлення внеску К. Г. Розумовського в розбудову гетьманської столиці - Батурина. Окрасою виставки стала реконструкція булави гетьмана України К. Г. Розумовського, яку подарував директор ТОВ «Купола» Сергій Соколов.

20 березня на честь гетьмана І. Мазепи, з нагоди 375-ї річниці з дня його народження, у заповіднику «Гетьманська столиця» був проведений науково-просвітницький захід "Від Богдана до Івана не було гетьмана", на який були запрошені поважні гості, інтелігенція міста, ЗМІ. Урочиста подія проходила у палаці К. Розумовського. У каплиці палацу священник Свято – Покровської церкви отець Роман відслужив заупокійну літію за Гетьманом.

Науковий співробітник заповідника Наталія Цапко презентувала виставку «Іван Мазепа - гетьман України». Представлені на виставці експонати - це роботи сучасних визначних художників України із колекції заповідника «Гетьманська столиця» та копії речей гетьмана. Виставка дає можливість глибше осмислити для себе непересічну постать Івана Мазепи та його вклад в державотворчі процеси України.

На заході прозвучали поетичні твори, присвячені гетьману І. Мазепі. Особливо проникливо звучали слова поета В. Сосюри з поеми "Мазепа" у

Відзначення 375-ї річниці з дня народження гетьмана І.Мазепи, фото 20 березня 2014 р.

доцент, старший науковий співробітник відділу української історіографії інституту історії України Ольга Ковалевська розповіла, що книга репрезентує дослідження іконографії Івана Мазепи, здійснене на основі аналізу понад тисячі різноманітних зображень, що дозволило виявити достовірні портрети, автентичні зображення, створені за життя гетьмана, портрети, які спеціально були написані на початку ХХ ст. з метою формування позитивного образу цієї

Тетяни Пилипенко. Наукові співробітники відділу «Будинок - музей Генерального судді В.Кочубея» ознайомили слухачів з політичною та меценатською діяльністю гетьмана Мазепи. На завершення прозвучала пісня «Про гетьмана Мазепу» у виконанні автентичної групи народного фольклорно-обрядового ансамблю «Козацька душа».

Підготували: Н. Сердюк, М.Хармак, Ю. Фурсова, Р. Огієвська

Не лише грошовий еквівалент

Андрій Батюк

молодший науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

Монета — не лише грошовий еквівалент.

Ще в найдавніші часи карбування монет було однією з найважливіших привілеїв верховної влади. Випуск монети з іменем нового правителя — це своєрідне підтвердження його влади, прав та політичних успіхів. Як в античності, так і в середні віки не існувало сучасних засобів масової інформації та пропаганди, тому тільки монета могла потрапити в найвіддаленіші частини країни, охопити широкі маси населення, і, найголовніше, висвітлити події, що відбуваються на території держави в потрібному для правителя світлі.

Легенди та зображення на монетах підкреслювали величчя та божественне походження влади короля, царя, імператора. От, наприклад, римські імператори називали себе «великими», «батьками вітчизни». Монархи середньовіччя та нового часу поміщали перед своєю титулатурою аббревіатуру D.G. (Dei Gratia - «Милістю Божою»). Часто монети прославляли і військові успіхи правителя.

Монети займали значне місце не тільки в політичному, а і в повсякденному житті людей. Археологічні знахідки, писемні джерела і така наука, як етнографія, говорять про те, що монети мають відношення до побуту, звичаїв та вірувань з найдавніших часів і до наших днів.

Античні та середньовічні монети мали «вушка» для підвішування, а ще більша їх кількість просто була з от-

Дукач кінця XVIII – XIX ст.
з фондової колекції заповідника

ворами. Це свідчення того, що ці монети могли використовуватися як окремі прикраси, або ж їх нанизували на нитку і носили у вигляді намиста. Звичайно, такі монети знаходять і на території сучасної України. Не винятком є і батурицька земля. В 2007 р. під час археологічних досліджень на території Батурицької фортеці було віднайдене невеликий скарб із 7 срібних польських монет Сигізмунда III Вази (1587 - 1632 рр.) - півторагрошевиків, складених акуратною стопкою (що свідчить про їх перебування у вузькому гаманці з тканини, сліди якої відбилися на поверхні монет). Одна з монет (карбована, на відміну від решти, в Литві) має отвір для підвішування, що може бути свідченням її використання не лише

як грошового еквіваленту, а і як жіночої прикраси.

У документах XVII–XVIII століть при описах майна досить часто згадується наявність дорогих монет з отворами, які отримали назву дукач. Сама назва «дукач» походить від старовинної італійської монети - дуката. Ці монети почали карбуватися ще в 1140 р. сицилійським герцогством Апулія, і саме вони вважалися найвисокоякіснішими торговельними монетами на території Європи впродовж багатьох століть.

Як прикрасу дукач на території України починають використовувати в кінці XVI ст., і вже в XVII–XVIII ст. вони стають популярними та цінними речами. Їх передають у спадок від матері до дочки. Але, як відомо, все має свій початок і свій кінець. Не винятком залишилося і використання дукачів як прикрас, оскільки вже на початку XX ст. вони майже не вживаються як аксесуар жіночого вбрання, і починають з'являтися на ярмарках та базарах як звичайний товар для продажу.

У колекції заповідника зберігається 16 дукачів, які за класифікацією І.Г. Спаського можна розподілити на чотири групи, хоча груп існує всього п'ять. До останньої належать дукачі, які були виготовлені саме з монет, але під час проведення археологічних досліджень в Батуриці таких прикрас не було знайдено.

У фондовій збірці НКЗ «Гетьманська столиця» зберігається і монисто (жіноча прикраса, виготовлена з монет, яку носили на шиї) з 45 царських срібних монет початку XX ст. номіналом 5, 10 та 20 копійок.

Існує велика кількість народних звичаїв і обрядів, пов'язаних з монетами, але з часом вони починають втрачати свою актуальність. Тому молоде покоління зобов'язане вивчати свою історію, свої звичаї, щоб зберегти всі народні традиції для майбутнього.

Християнська кам'яна пластинка

Наталія Желіхівська

науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

Цінну категорію археологічних артефактів серед давньоруських старожитностей Батурина становлять предмети з християнською культурною символікою. Вони представлені знахідками дрібної кам'яної пластинки - хрестиками та фрагментом ливарної формочки для відливки хреста.

Своєрідним оберегом для українців із часів прийняття християнства слугував хрестик, який вважався щитом від нечистої сили. Особливо поширеним були натільні хрестики (тільники). За розмірами вони були невеликі: від 2,5 до 5,5 см. Поверх одягу хрести носили тільки священники, монахи та благочестиві миряни. Виготовлялися вони з різноманітного матеріалу, який часто залежав від статків власника: бідняки носили хрестики з дерева, свинцю, каменю, заліза; простий «люд» - з бронзи та міді; більш заможні — зі срібла, золота, інкрустовані камінням. Найбільшого поширення серед християн на Русі набули, як засвідчують археологічні

матеріали, хрести, вилиті з міді та мідних сплавів. В експозиції Музею археології Батурина представлений фрагмент шиферної двосторонньої ливарної формочки XI — XIII ст., яка була виявлена під час земляних робіт на території колишньої Батурицької фортеці у 1996 р. Фрагмент має розміри 6,7 x 4,4 x 2,4 x 6 см та товщину 1,6 см. На одному боці викарбувана форма для відливки хреста складної форми. Та особливе місце серед християнської пластики належить кам'яним хрестикам.

В ході археологічних досліджень охоронних зон заповідника «Гетьманська столиця» були виявлені два

(Продовження на ст. 4)

Наталія Саснко

завідуюча відділом археології заповідника «Гетьманська столиця»

Гетьманські гаспування

(Продовження, початок у №1(40))

Під час розкопок Батурина (1995-2013 рр.) була зібрана чимала серія кісткових решток тварин, які датуються кінцем XVII - початком XVIII ст. Це кухонні рештки, на що вказують роздрібненість кісток та зарубки і порізи на них, які залишилися при розбиранні туш. У м'ясному раціоні мешканців гетьманської резиденції Батурина переважала яловичина (57%), м'ясо дрібної рогатої худоби (вівці, кози) становило до 20%, свинина - 13% і конина 10%. Серед м'яса диких ссавців по 33% м'ясного раціону становили кабан, олень та лось і 10% - заєць. Зустрічалися і кістки птахів, луска та кістки риби. Виокремити з даного переліку рештки гетьманської кухні на сьогодні не видається можливим.

Звичайно, гетьманські та старшинські столи відрізнялися пишністю та достатком. До страв та напоїв, які вони вживали, додавали прянощі: шафран, корицю, гвоздику, мускатні горіхи, кардамон, мускатний цвіт, імбир, винні ягоди (інжир), перець, горіхову олію. Вживалися лимони і апельсини, які для зберігання вимочували в патоці, а також лимонний сік. На кухні сина І.Самойловича Якова, стародубського полковника, використовувалася морська і прісноводна риба (каракатиця, камбала, осетер, стерлядь, білуга, сьомга, вугор, щука, язь), яку для зберігання солили і сушили, а також кав'яр (рибна ікра, солена зі спеціями). Бакалія: гриби, сушені ягоди і яблука, оцет, пшоно сорочинське, конопляна олія, коров'яче масло, патока, варений мед, цукор та сіль, сухарі житні і пшеничні. А ось перелік заготовок м'ясопродуктів, які зберігалися у сев-

Кораблик кінця XVII ст.

ському маєтку гетьманіча: 29 полтів шинки, 7 сал шинкових великих і малих, 70 язиків коров'ячих, 10 сирів, 30 ребер серединних шинкових, 30 лопаток і окороків шинкових обдіраних, 50 качок сушених пластаних, 3 зв'язки ковбас салених сушених, 47 гусей пластаних провісних, 50 частин свинячих і яловичих, великих і малих, сушених, один окорок великий свинячий.

Полюбляла старшина і солоденьке. Йдеться передусім про цукор, який у ранньомодерній Європі ще не вироблявся у масовій кількості й переважно довозився з колоній, а отже, був досить дорогим, та білу здобу (калачі, коржики), які для пересічної людини, що харчувалася житнім хлібом, замішаним навіпіл з пшеничним або гречаним борошном, були розкішшу. Цікавим джерелом, що дозволяє реконструювати кулінарний світогляд свого часу, є рукопис середини XVIII ст. з рецептами напоїв та десертів, опублікований

журналом «Київська старовина». Судячи з інгредієнтів, ця рецептура вживалась виключно в аристократичному суспільстві. Десерти з їх часто іноземними назвами були занесені до нас через Польщу, як-от мандель-торти, марципани, етліше шкет вафелі та інші, а напої і настоянки часто мають місцевий колорит і букет: сердечна, деревієва, динна, сливова, горілка еліксир цитри. Також робили медові пряники, бублики, десерти з груш, шипшини, дини, горіхів та практично всіх ягід, які росли в Україні.

На гетьманських кухнях працював чималий штат найкращих вітчизняних кухарів. Відомі імена кухаря І.Мазепи Павла та кухмістра І.Скоропадського Іллі, які отримували за свою працю досить значне жалування. На високий рівень кваліфікації гетьманських кухарів вказує зокрема той факт, що гетьман І.Мазепа у 1702 р. відправив на службу до царського двору кухаря «породи немецкой» Яна, який до того, вочевидь, працював у Батурині.

Рецепти середини XVIII ст.:
Конфєкти «Суніці в цукрі». - Візьми суніць спілих фунт (близько 400 грамів), придай цукру перетовченого фунтів два, вливи води в склянку і смаж на повільному вогні.

Шампінйони в оцті. - Очисти їх зверху і в середині сирі, зверху шкіру зідрати, щоб чисті були; котрі маленькі, то цілком, а великі розрізати і відварити їх в солоній воді, воду злити, а їх розкласти на решеті, щоб добре вода стекла; якщо є міцний оцет, то розчинити пополам з водою, і поклавши туди перцю й імбиру переварити, а якщо не міцний оцет, то сам, без води, скласти їх (гриби) в скляну банку, оцет остудити, як можна в скляну посудину лити, залити гриби.

Горілка помаранчева - Взяти шкірки помаранчевої сухої пів фунта (200 грамів), фіалкового кореня лотів шість (77 грамів), горілки доброї три чи чотири барці, намочити, через добу перегнати і оцкурвати.

(Закінчення, початок на ст. 3)

кам'яні хрестики, час виготовлення і побутування яких дослідники віднесли до рубежу XI — XIII ст.

Кам'яний хрестик розмірами 2,3 x 1,1 x 0,5 см виготовлений з агальматоліту темно-рожевого кольору. Під час виготовлення використані технології різьблення, свердління, шліфування. Хрестик прямокутний з простим середнохрестям. Лицьова і зворотня сторони гладкі, без декору. Прямі кінці мають чотиригранний переріз. У верхньому рамені просвердлений отвір для підвішування.

Кам'яний хрестик розмірами 2,7 x 2,2 x 0,7 см виготовлений з сланцю сіро-зеленого кольору. Технологія виготовлення: різьблення, свердлін-

ня, шліфування. З лицьового та зворотнього боків середнохрестя знаходиться орнамент: лінії хрест навхрест, що утворюють ромбовидні фігури. Хрестик з обох боків гладкий, добре відполірований в процесі носіння. Окрім цього, про те, що ця річ була надзвичайно важливою для свого власника, свідчить той факт, що хрестик двічі ремонтували. Один із раменів хрестика відбитий.

Аналогічні малі кам'яні хрестики отримали назву «корсунчики», по ймовірному місцю постачання їх на землі Київської Русі з Корсуня. Такий же хрест вважається і найдавнішим «Руським Хрестом», оскільки за церковним переказом князь Володимир привіз із Корсуня, де сам охрестився,

саме такий хрест, і встановив його на березі Дніпра в Києві. Найбільш ранні з таких хрестиків - рівноконечні невеликих розмірів - традиційно датуються X ст. Виготовлялися з різних порід каменю (яшми, лазуриту, мармуру, тощо) та дерева, скла, кістки і навіть глини. У верхньому рамені мали просвердлений отвір для підвішування на гайтані (ланцюг, на якому носили натільний хрестик). Іноді вони прикрашалися металевими наконечниками і мали рухоме металеве вушко для підвішування.

Отже, обидва кам'яні хрестики, знайдені в Батурині, відносяться до перших часів християнства на Русі та свідчать про духовне життя мешканців Батурина XI — XIII ст.

Сучасне і минуле

Військові табори в Батурині

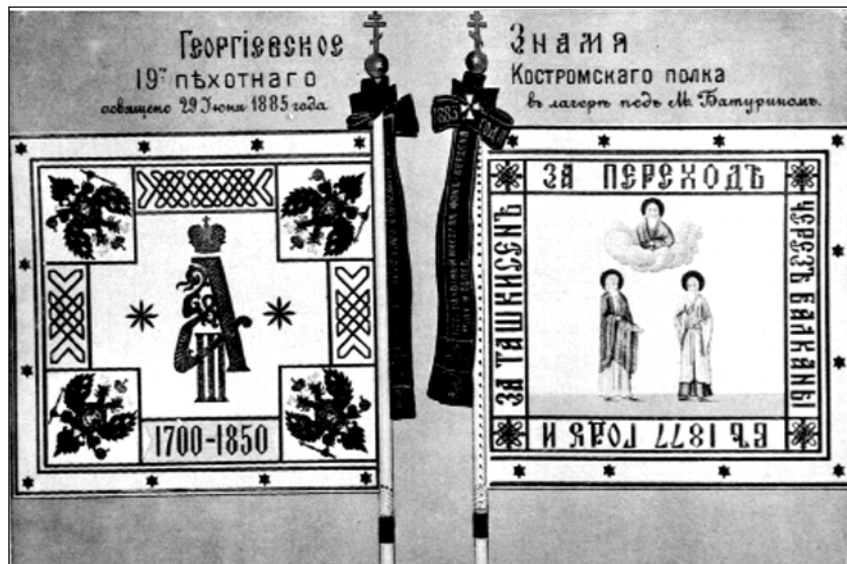
Юлія Блажко
науковий співробітник заповідника «Гетьманська столиця»

У XIX – XX ст. в одному з районів Батурина, що має назву Шовковиця, функціонували літні військові табори. Згідно записки командуючого військами Харківського військового округу, у 1869 р. було передано «... в военное ведомство 500 десятин земли в окрестностях Батурина ... для устройства лагеря и бараков», що дорівнює близько 550 га. З початку 70-х рр. XIX ст. на цій території розміщувались літні військові табори і «Батурин был местом лагерной стоянки 5-й пехотной дивизии, 5-й артиллерийской бригады и двух или трех кавалерийских полков». Відповідно до «Строевой записки о состоянии войск 5-й пехотной дивизии и 5-й артиллерийской бригады» від 29 липня 1869 р. кількість військовослужбовців в них разом становила 6197 осіб.

До складу 5-ї піхотної дивізії входило дві бригади: перша - 17-й Архангелогородський та 18-й піхотний Вологодський полки, друга - 19-й піхотний Костромський, 20-й Галицький полк та 5-й стрілецький батальйон. Табірні збори в Батурині проходили кожного року в період з весни - літа до осені. Наприклад, у 1885 р. вони розпочалися з 22 травня та тривали до 1 вересня.

На огляд літніх військових таборів у різні роки приїздили високоповажні державні особи. Так, у 1873 р. батуринський табір відвідав Олександр II і в день його приїзду, 19 серпня, об 11 год. вечора «въ почетном карауле находилась Шефская рота полка» (Архангелогородського). Наступний його візит до Батурина відбувся 3 вересня 1875 р.

У 1883 р. табори в м. Батурин відвідав Великий князь Микола Миколайович Старший. Активну участь у всіх оглядах і навчаннях, які проводив князь у Батурині, приймав Костромський полк. 27 серпня 1895 р. князь Микола прибув на місце розташування літніх таборів. Всі огляди супроводжувались ґрунтовною підготовкою як військ, так і всього міста «Городъ и лагерь съ самого утра были разукрашены флагами, а вечером лагерь был роскошно иллюминирован». Після огляду князь зауважив, що «скільки ни смотрелъ войскъ, но 5 дивизія произвела самое отрадное впечатленье». Увечері Великий Князь прибув «въ ротонду», де товариством офіцерів було влаш-

Знамено Костромського полку, 1895 р.

товано «спектакль і после него танцовальный вечеръ».

Наступного дня князь відвідав Воскресенську церкву, оглянув будинок і «сад Кочубея», палац К. Розумовського. «При посещении сада Кочубея осматривалъ погребъ и сторожу сада предложилъ несколько вопросовъ, касающихся историческихъ преданий Батурина, между прочимъ спрашивалъ: «не знаетъ-ли онъ чего либо о Мазепе, не можетъ-ли указать дуба, посаженнаго Маріей Кочубей?», а ввечері «въ роце близъ царскаго барака, началось гулянье и продолжалось до 11 ч.». Весь цей час почергово грали три оркестри, а декілька хорів співали військові пісні. «Роца была роскошно иллюминирована: всюду горели разноцветные фонари, плашки, всюду красовались флаги и вензеля... - все отбразжалось въ спокойныхъ водахъ озера». Неповдалік від табору, на плацу, відбувся показовий бій. 29 червня 1885 р., у день полкового свята, у Батурині було урочисто освячено Георгіївський прапор, пожалований за ратні подвиги та хоробрість Костромському полку у Російсько-турецькій війні 1877 – 1879 рр.

З 1898 р. на літні табірні збори у Батурин почали приходити формування 44-ї піхотної дивізії, штаб якої знаходився в Умані. 27 травня 1913 р. табірне розташування 175-го піхотного Батуринського полку та 176-го піхотного Переволоченського полку 2-ї бригади 44-ї піхотної дивізії відвідав командир 21-го армійського корпусу Чурін Олексій Євграфович. Ним детально було оглянуто влаштування полків, стрільбище, зведений лазарет та польову хлібопекарню.

Табори при м. Батурин відвідували не тільки імператорські особи, військові чини, а й духовні особи. 28

травня 1913 р. преосвященніший Василій, єпископ Чернігівський та Ніжинський «въ 9 ч. утра владыка прибылъ в лагерь 2 бригады 44 пех. дивизии – Батуринский и Переволоченский полки – при м. Батурине». При в'їзді в табір владику зустрічали начальник табірних зборів генерал-майор Свяцький В.М., командир Переволоченського полку полковник Гаврилов С.І. та командуючий Батуринського полку полковник Госсе.

Загалом, за весь час існування таборів на літні збори до Батурина прибували частини різних військових формувань, що входили спочатку до Російської імператорської армії, Червоної (пізніше Радянської) армії СРСР та Збройних сил незалежної України.

Останніми роками функціонування військових таборів в Батурині були 2000 – 2003 рр. У цей час караульну службу здійснювала військова частина А 1002 м. Конотоп. У період зазначених років на навчання були задіяні з'єднання ракетної бригади, яка підпорядковувалась Чернігівському оперативному командуванню. Навчання проходили у два періоди: перший – розпочинався у березні та тривав до червня, другий – з 15 жовтня по 1 грудня. 2003 р. – це останній рік, коли територія використовувалась військовими. Склади, що залишились на території таборів та всю техніку військової частини А 1002 було розформовано та перевезено до різних міст України, більшу частину – у м. Кременчук Полтавської області.

Існування в Батурині літніх військових таборів – це частина великої історії нашого міста. Їхнє функціонування мало значний вплив на соціально-економічний, культурний розвиток Батурина у різні часи.

Хутір Ретик родини Кочубеїв

Наталія Дробязко
науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

Неподалік від Дубовицького маєтку Кочубеїв на Кролевеччині розташований хутір Ретик, який також пов'язаний з історично відомою родиною. Його історія починається від Василя Леонтіївича Кочубея (бл. 1640-1708 рр.). 18 лютого 1689 року генеральний писар В.Л. Кочубей купив у дубовицького мельника Федора Михайловича «займище на млын на р. Ретик за 100 коп» і в цьому ж році, 14 березня, одержав гетьманський універсал на це займище та дозвіл «своим коштом засыпати греблю и по сидь воды построити млын». Модзалевський В.Л. у праці «Малоросійський родословник» підтверджує заселення хутора: «В 1707 г. В.Л. Кочубей поселиль хуторъ Ретикъ при купленномъ имъ «плотинномъ займище».

Після втрати генерального судді в 1708 році його дружина Любов Федорівна Кочубей (? - бл. 1726 р.) з молодшим сином Федором Васильовичем (? - 1729 р.) поселилася в х. Ретик. Ці дані підтверджуються у Чернігівських єпархіальних відомостях від 1 грудня 1864 року: «Любовь Федорвна поселилась въ 7 верстахъ отъ Дубовичъ въ хуторѣ Ретикѣ». Який вигляд мав сам маєток, в якому мешкала вдова, не відомо, адже ніяких описів не збереглося.

У березні 1710 року російський цар Петро I підтвердив право власності Кочубеїв на маєтку, серед яких був і х. Ретик: «... пожаловали-повелели имъ вышелеписанными маестностями, селами Диканкой, Ярославцемъ, Дубовичами и слободкой Ретикомъ ...». В цьому ж році Л.Ф. Кочу-

Церква Успіння Пресвятої Богородиці у 1855 р. перенесена з х. Ретик в с. Дубовичі. Художник М.С. Уманець. 1914 рік.

бей виділила кошти на будівництво церкви Успіння Пресвятої Богородиці. 25 травня 1712 року «... купила у Овдея Сороки, Дацка Попка и другихъ часть млина Яцковскаго на р. Реть за 540 золотыхъ». Померла Любов Федорівна приблизно в 1726 році, можливо поховали її в х. Ретик.

Після смерті матері хутір перейшов у володіння до старшого сина Василя Васильовича Кочубея (1660-1743 рр.), який в свою чергу заповів хутір своєму сину Василю (1728-1791 рр.): «... х. Ретик съ дворомъ, виничнимъ заводом, млинокъ старый и новый». Модзалевський В.Л. у праці «Малоросійський родословник» підтверджує, що Василь Васильович «имель въ х. Ретикъ 14 дворов». Після смерті В.В. Кочубея всі маєтки перейшли у власність до його сина Василя Васильовича (1750-1800 рр.), а пізніше, за роздільним актом його дружини Олени Василівни Туманської (бл. 1762-1836 рр.), х. Ретик переходить у володіння їхнього сина Дем'яна Васильовича Кочубея (1786-1859 рр.).

За господарювання Дем'яна Васильовича сталися деякі зміни в х. Ретик. У 1805 році церква Успіння

Пресвятої Богородиці була закрита, а все церковне майно передане до храму Різдва Пресвятої Богородиці в с. Дубовичі. Також за ініціативи Д.В. Кочубея у 1842 році між хутором і с.Дубовичі на березі р. Ретик була побудована паперова фабрика.

На цьому перериваються відомості про успадкування х. Ретик, бо Дем'ян Васильович одружився не був і нащадків по собі не залишив. Відомо, що в 1855 році з х. Ретик до с. Дубовичі на територію сільського кладовища, за ініціативи Василя Васильовича Кочубея (1829-1878 рр.) була перенесена церква, побудована першою господинею, Любов'ю Федорівною Кочубеїв. В кінці XIX ст. паперова фабрика припинила своє існування. Але відомо, що хутір і надалі перебував у володінні представників родини Кочубеїв. Так у 1909 році у Петра Васильовича Кочубея (1880-1918 рр.) «... при х. Ретике было 3500 дес. земли».

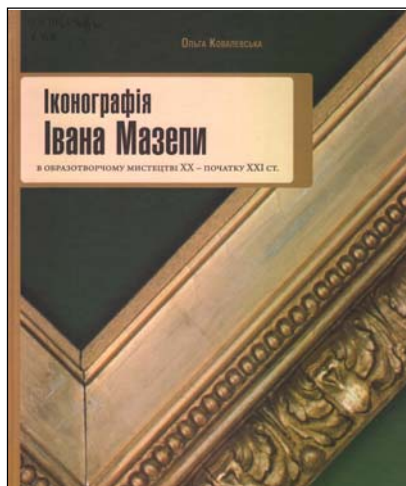
Таким чином, ми, на прикладі хутора Ретик прослідкували, як представники великої родини Кочубеїв розширювали свої володіння, піклувалися про них та передавали у спадок.

До вашої книжкової полиці

У національному пантеоні історичних діячів XVII – XXI ст. постать Івана Степановича Мазепи займає особливе місце. Дуже багато наукових розвідок українських та зарубіжних вчених присвячено різним аспектам діяльності та життю видатного політичного діяча. У плеяді дослідників мазепіани чільне місце посідає кандидат історичних наук О. Ковалевська. У 2013 р. опубліковано чергове ґрунтовне дослідження її авторства «Іконографія Івана Мазепи в образотворчому мистецтві XX - початку XXI ст.», яке побачило світ у видавничтві «Темпора».

20 березня 2014 р. пані Ольга презентувала заповіднику власне дослідження.

Книга репрезентує дослідження

іконографії Івана Мазепи, здійснене на основі аналізу понад тисячі різноманітних зображень, що дозволило виявити достовірні портрети, автентичні зображення, створені за життя гетьмана, портрети, які спеціально були написані на початку XX ст. з метою формування позитивного образу цієї історичної постаті як державного діяча, дипломата, мецената. Праця побудована на матеріалах укладеного авторкою докладного ілюстрованого каталогу мистецьких творів XX – XXI ст.

Колектив НІКЗ «Гетьманська столиця» щиро вдячний пані Ользі за цінний подарунок, що поповнив мазепіану бібліотечного зібрання НІКЗ «Гетьманська столиця».

Підготувала Юлія Блажко

Василь Кочубей-інноватор ХХ ст.

**Руслана
Огієвська**

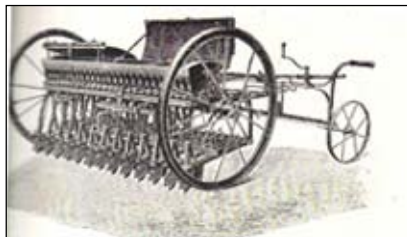
науковий співробітник заповідника
„Гетьманська столиця”

Останній власник батуринської садиби Кочубей, Василь Петрович Кочубей, займав посаду Глухівського повітового предводителя дворянства з 1896 до 1905 року. Завдяки його плідній праці у сільському господарстві повіту відбулися позитивні зрушення. В 1902 році В.П. Кочубей був присутній на засіданні Глухівського повітового комітету, де представив свою доповідь під назвою: «О желательных восполнениях для нужд сельскохозяйственной промышленности в Глуховском уезде, по пунктам программы занятый Высочайше учрежденного Особого содействия». Про це ми довідалися з праці «Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности. Черниговская губерния».

За дев'ять років його діяльності в Глухівському повіті було відкрито ряд сільськогосподарських училищ, де мали змогу навчатися не тільки заможні жителі повіту, а й прості селяни. При училищах були закріплені поля для дослідів, результати яких сповіщали для загалу. Була введена посада агронома, який завідував адміністративною частиною училища та полями для досліджень. Почали проводити сільськогосподарські виставки, де кожен міг представити свою продукцію та придбати необхідний реманент для свого господарства. Щоб попередити захворювання серед тварин і запобігти епідеміям, було збільшено кількість ветеринарних лікарів та введена посада ветеринарного фельдшера. У святкові, ярмаркові та базарні дні ветлікарі повинні були об'їжджати села повіту, а про графік виїздів повідомляти населення заздалегідь. Боротьба зі шкідниками сільськогосподарських культур здійснювалась за

державні кошти. Для виявлення характеру пошкоджень були відкриті дослідні станції.

Зусиллями Василя Петровича на подвір'ях сільських родин з'являється більш удосконалена сільськогосподарська техніка та знаряддя праці. Про це він пише в своїй доповіді: «В большинстве сел остались те же

Рядова сівалка «Сака» з книги

В.Гурби «Дубовичі. Історико-краєзнавчий нарис»

приемы землепользования, какие были 40-50 и, пожалуй, 100 лет тому назад. Та же сошка да сивка, та же трехполка, та же свиная сушка хлеба и та же молотья цепами. О травосеянии, плодосмене, об усовершенствованных орудиях обработки не слышно и их не видно. Правда, в последние годы стали обзаводиться плужком, стали покупать косы фабричного производства, но эти случаи единичные. Сведения стали проникать в уезд, и земство, взяв на себя продажу земледельческих орудий в кредит и рассрочку, дало возможность части населения, посещающей город в базарные дни, ознакомиться и покупать орудия, которые раньше и купить было негде».

В селі Дубовичі Глухівського повіту Василь Петрович Кочубей мав маєток, який успадкувала його дружина Варвара Василівна Кочубей. Вирішуючи проблеми в сільському господарстві Глухівського повіту, встигав ефективно керувати і господарством власного маєтку.

Опис дубовицького маєтку Кочубей зробив П.Павлович в праці «Село Дубовичі. Імєніє Варвары Васильєвны Кочубей, Глуховского уезда, Черниговской губ. Съ рисунками и планом дачи». П.Павлович пра-

цював лісничим, тому особливу увагу в своїй праці він приділив сільському господарству. За його даними загальна площа маєтку Кочубей в Дубовичах становила 1226,90 дес. Сюди входили: лісові ґрунти - 639,46 дес., орні землі - 438,13 дес., сінокоси - 81,69 дес., присадибні - 27,5 дес., не угіддя - 40,37 дес. В маєтку займалися лісництвом та землеробством. Від лісового господарства родина отримувала за рік - 2002 крб., або 3 крб. 13 коп. з десятини лісової площі. Для обробітку землі була придбана різноманітна сільськогосподарська техніка: локомотив з молотаркою, 3 сівалки, 20 борін та катків, 15 різних плугів, кінні граблі, 2 віялки, 2 сортувальні машини. Ґрунт обробляли безпередковими плужками маґдебурзького типу. Під посіви кормових буряків та моркви використовували саківські плуги, що забезпечували глибшу оранку. Зернові висівали за допомогою розкидної сівалки «Еккерти» або рядкової сівалки «Сака».

Кінні граблі з книги В. Гурби
«Дубовичі. Історико-краєзнавчий нарис»

Молотили зернові культури паровою молотаркою Клейтона з паровою машиною Коломенського машинобудівного заводу в 6 кінських сил. Загальна вартість всього становила 15 тис. крб.

Розуміючи незворотність технічного прогресу і необхідність запровадження у сільському господарстві нових методів і прийомів господарювання, Василь Петрович Кочубей зробив вагомий внесок у розвиток землеробства Глухівського повіту, що в подальшому стало на користь кожній селянській родині.

3 підшивок старих газет

М. БАТУРИНЪ (Конотопскаго у.) Въ настоящее время у насъ состоялась ярмарка, такъ называемая «Похвальная». Съездъ, по обыкновенію, на нее былъ великъ. Сбытъ лошадей и рогатаго скота былъ слабый по причине отсутствія спроса и приѣзжихъ гуртовщиковъ. Преимущественно покупались дойныя коровы и крестьянскія рабочія лошади. Цены на лошадей и рогатый скотъ противъ осеннихъ ценъ прошлаго года стояли менѣе на 20 %. Такъ, продавались: рабочая лошадь за 50 руб., пара рабочихъ воловъ за 150

руб., дойная корова съ теленкомъ за 60 – 70 р., яловая за 40 р., поштучно бычки и телки в возрастѣ 2 лѣтъ за 20 – 25 руб.

Озимые посевы (рожь и пшеница) изъ подъ снега вышли въ хорошемъ видѣ, радуя, такимъ образомъ, свихъ хозяевъ и представляя изъ себя зеленую, густую щетку, при чемъ на вымочки и прочія поврежденія озимыхъ посевовъ никто не жалуется. Въ зависимости отъ теплой погоды они уже начали расти. Къ посеву яровыхъ хлебовъ, преимущественно ячменя и овса, у насъ при-

ступили 13-го марта, а къ обсеменію свекло-сахарныхъ плантацій приступили 14 марта. Выпадаютъ частые, обильные дожди при теплой погодѣ [14° по Р] и 14 марта целый день съ юга на северъ проносились облака, сопровождаемая грозой въ первый разъ и проливнымъ дождемъ.

// Черниговское слово. – 1914. – №2109. – С.3. – 3 апреля.

Підготувала: науковий співробітник Юлія Блажко

Маестро італійської опери

Ірина Шепель
науковий співробітник заповідника „Гетьманська столиця”

До найвідоміших меценатів та шанувальників музичного мистецтва у XVIII-XIX ст. належала родина Розумовських. Розумовські часто знайомилися із творчим доробком музикантів і купували музичні новинки безпосередньо у авторів. Добре відомо, що у Глухівській та Батуринській резиденціях гетьмана часто влаштовувалися бенкети з інструментальною музикою, ставилися французькі та італійські опери. Є відомості, що у Почепському маєтку Олексія Кириловича Розумовського був оркестр і домашній театр. У цьому театрі у 1780-х роках плідно працював італійський композитор Дженнаро Астаріта, адже саме тоді особливого поширення набуває італійська опера, зокрема, твори представників неаполітанської школи. Свою ораторію «Смерть Авеля» (1785 р.), написану на замовлення О. К. Розумовського, Дж. Астаріта присвятив гетьману Кирилу Григоровичу Розумовському. Композитор, диригент і антрепренер Дженнаро Астаріта зараз практично забутий, а у свій час він був одним із найпопулярніших маестро не тільки у себе на батьківщині в Італії, а також і у Німеччині, Австрії, Іспанії, Португалії та Росії.

Красномовною за жанровим багатством є нотна колекція родини Розумовських, яка зберігається у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. У цьому унікальному зібранні представлено і дві опери, написані Дж. Астарітою. Обидві партитури із колекції мають або перед нотним текстом або ж на титульному листі напис «originale di Gennaro Astarita». Це є свідченням того, що це його власні рукописи.

Біографічних відомостей про цього митця збереглося, на жаль, небагато. Відомо, що народився Дж. Астаріта приблизно у 1745(49) році поблизу Неаполя. Можливо, Астаріта був учнем Ніколо Піччіні, знаменитого італійського композитора. Керував капелю в Неаполі, де у 1765 році була поставлена його перша опера «Алжирський корсар» («Il corsaro algerino»).

Московський Петровський театр XVIII ст.

Вперше Дж. Астаріта відвідав Російську імперію у 1781 році і вже у 1784 р. він став директором Московського Петровського театру (попередника Большого театру). 1786-1789 рр. митець керував театром у Петербурзі. У 1794 р. принц Микола Юсупов, котрий у той час був директором Імператорських театрів у Санкт-Петербурзі, звертається до нього із проханням привезти італійську оперну трупу до міста. У 1795-1803 роках Астаріта знову очолив Італійську оперу в Петербурзі. У цей період він створив багато творів, більша частина яких залишилася невідомою. Помер композитор 18 грудня 1805 р. у містечку Роверето (Італія).

Творча енергія Астаріти була потужною, він написав близько 40 опер-буффа (італійських комічних опер) і опер-серія (опери, в основі яких лежить героїко-міфологічний або легендарно-історичний сюжет), створював музику для балетів і священнослужінь. Писав також мотети, кантати, дивертисменти. Поставлено 16 комічних опер, із яких більше відомі за межами Італії «Цирцея»,

«Уліс», «Перукар» і «Приємне заняття в селі». Саме у ті часи виникає неабиякий інтерес до фольклору. Прагнення показати на сцені епізоди з життя народу охопили представників різних напрямків мистецтва. Серед творів Дж. Астаріта на цю тему привертає увагу, зокрема, комічна опера «Збитенщик» («Збитенщик» - той, хто готував запашний медово-пряний гарячий напій, один із характерних персонажів московських вулиць минулих століть). Опера-буффа була написана на лібретто одного з провідних тогочасних драматургів Якова Княжнина (секретаря і перекладача Кирила Розумовського). У 1786 р. вистава була поставлена домашнім театром екс-гетьмана. Твір цікавий тим, що в ньому в сатиричній формі показано побут і звичаї представників дворянства, офіцерства та купецтва. Головний персонаж твору — розумний, спритний слуга Степан, який нагадує Фігаро із «Сивільського цирюльника» Дж. Россіні. Тут же і закохана пара, на шляху якої стоїть старий опікун, і офіцери — претенденти на руку героїні, які змальовані досить карикатурно. Сатиру можна спостерігати і в увертюрі, яка підводить слухача до сприймання комічної ситуації, і в речитативах, і в аріях. Так в основу арії Степана з першого акту, де йдеться про безчесність і продажність панівної верхівки тогочасного суспільства, покладено українську жартівливу пісню «Чи, мамцю, не доріс». На першому томі «Збитенщика» є автограф Дж. Астаріти, який датується 1786 р. На думку дослідника А. Ольховського, ця комічна опера є складовою частиною тієї опери, на якій виростили і «Запорожець за Дунаєм» С. С. Гулака-Артемівського і «Наталка-Полтавка» М. В. Лисенка.

Творчий геній Дженнаро Астаріти збагатив світову музичну скарбницю неперевершеними оперними шедеврами, які стали міцним підмурком для розвитку оперного мистецтва в Україні завдяки саме родині Розумовських, великих поціновувачів музичного мистецтва.

Газета «Слово «Гетьманської столиці»

Редакційна колегія

Засновник і видавець - Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"

Свідоцтво про реєстрацію

№ ЧГ 352-08, від 28.07.2006р.

Адреса редакції: 16512, м. Батурин, Чернігівська обл., вул. Гетьманська, 74, факс 04635 48-4-37; тел. 04635 48-0-08

e-mail: baturin-capital@ukr.net www.baturin-capital.gov.ua

Розповсюджується безкоштовно

Кіяшко Любов Григорівна - редактор

Сердюк Наталія Федорівна - відповідальний секретар

Бондаренко В'ячеслав Олександрович - верстка

Саєнко Наталія Анатоліївна

Новік Оксана Андріївна

*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

*Редакція газети "Слово"Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії